

РОЗСТРІЛЯЛИ В ТРИДЦЯТЬ ТРИ – ЗА 33-ІЙ...

Краєзнавцям відома така ситуація: працюєш над дослідженням конкретної теми, перелопачуєш сотні документів, зненацька натрапляєш на «вбивчий» матеріал стосовно зовсім іншої; поступово він спонукає до пошуків, зв'язаних вже з ним, і не заспокоюєшся, доки не розставиш усі крапки над «і». Так сталося й з автором цих рядків.

Ще в 1980-х, досліджуючи історію Яструбинської республіки 1905 року (Сумський район), натрапив у Харківському обласному архіві на листа командира 31-го артилерійського полку (підпис не розбірливий) до начальника Сумської артилерійської школи імені М.В. Фрунзе В.І. Тихонова від 7 квітня 1933 року. В ньому сповіщалося випускника школи Даниленка Луку Мокійовича, лейтенанта, виключеного з рядів ВКП(б) за негідну поведінку у його рідному селі Вейховому Недригайлівського району у зв'язку, як вказано в листі, «с конфліктною справою». Виклад тієї справи в листі звучав туманно, але на багато що проливали світло продиктовані слова самого Даниленка з його виступу на зборах, котрі виганяли нашого земляка з партії: «Бачив, як колгоспники голодують, живуть, хліба їм не дають, півсела вимерло...»

Тоді в 80-х про голод тридцять третього не те що писати – говорити «не рекомендувалося». Я нишком переписав документа, заховав копію подалі в кишеню... Тривалий час архівна знахідка ятрила душу. Та лише через десятиріччя, коли голодомор «визнали», взявся з'ясовувати долю загадкового лейтенанта Даниленка.

У Сумському артучилищі (колишній школі) розвели руками: які там списки випускників тридцятих, це хіба що в архіві збройних сил у Подольську. Подольськ стійко на запити не відповідав, і що вдієш, коли – про що, звісно, я ані крихітки не жалкував – уже СРСР немає, я для них іноземець. Села Вейхового на території Недригайлівського району ніколи не було, в усякому разі всі мені відомі документи його не фіксували. Може помилка в листі комполку? Скажімо, не Вейхове а Віхове, що на території Недригайлівської селищної ради? При нагоді навідався туди. Інтуїція не підвела: старожили сільця про Луку Даниленка пам'ятають. Головним чином тому, що ще донедавна жив його рідний брат Давид, протоптавши рясť більше 90 років (ех, знати б раніше!), часто говорив, що брата Луку, офіцера розстріляли у 1938-му. А не в 1933 – перепитую. Ні, певнено твердять земляки випускника Сумської артшколи, у восьмому, Давид так казав...

виснажені... Торопіла й Устя: куди ти мене привіз? На всі запитання рідня похмуро відмовчувалася. Потім брат Давид поклав руку на плече: ходімо до мене, поговоримо. Дружина лишилася з батьками.

«Після тієї розмови й того, що сталося після неї, – пише Юрій Даниленко, – страх сковував дядька все життя, навіть мені, рідному племінникові, розповів усе, лише прочитавши про створення «Меморіалу». Давид у селі був одним з найграмотніших, в 1930-му його поставили головою Віховського колгоспу, та коли почалося нещадне викачування продовольства, він од посади відмовився. Все ж його лишили членом сільради, змушували бути «активістом». Давид Мокійович розказував братові, як вривалися в село уповноважені з району, вигрібали зерно, все їстівне, після того, як спустошили колгоспні комори, позабирали все і в приватних господарствах. Почався голод. Люди гинули,

мов мухи. Сільчан, що померли, скидали в загальні ями і присипали, не кладучи до трун – багато б їх треба готувати. В селі дехто вже різав старших дітей, аби їх м'ясо зварити, нагодувати молодших... Половини Віхового, вважай, уже немає, чи лишиться бодай третина до теплих днів – хтозна.

Лука слухав, мов оглушений, а почуте вразило в саме серце. Так он чому їх, курсантів, так вперто не пускали

Сум – за її співочу українську мову, за сльози, з якими дивилася на двох своїх малят. Посадили в товарний поїзд, дали надійні адреси на своїй батьківщині, й Устина Прокопівна з малими протягом цілого місяця таємно їхала в Україну...

А батькові сім'ї в той час, в слідчому ізоляторі, «шили» справу. Як бачимо зі слідчих матеріалів, лейтенант Даниленко не зрікся свого гніву за побачене в рідному селі у 1933-му. Енкаведистські нишпорки поназбиравали фраз, які він висловлював у своїй частині, як-от: «у колгоспи загнали всіх силою, а тепер всі колгоспники голодують», «всі заарештовані і вислані, яких зараз мільйони, одумуються і повстануть, і тоді помилювання не буде нікому». Стосовно ж Пленуму ЦК ВП(б) говорив: «Ну тепер почали і будуть кричати про рішення Пленуму: говоримо про досягнення і розширення посівних земель, а ціни на хліб підвищуються і на Україні голодують». Зібравши ці матеріали, – 9.03.1938 року в м. Хабаровську полковий оперуповноважений ОО УКЛВ НКВД 35 стрілецької дивізії Батурський пред'явив Даниленкові Л.М. звинувачення за статтями 58-7, 58-8, 58-11 КК РРФСР. Його затверджував начальник ОО ОКДВА майор Осінін. Даниленкові інкримінувалося право – троцькістська пропаганда. Його «прив'язали» до групи таких же «терористів» на чолі з Колесниковим Г.М. Читаємо документи далі. «Вирок: Позбавити військового звання лейтенанта, і визнати таким, що підлягає вищій мірі покарання – розстрілу з конфіскацією майна. Вирок остаточний і на підставі постанови УВК СРСР від 1.12.1934 року підлягає негайному виконанню. Виконаний 22.05.1938 року в Хабаровську».

Луці Даниленку, випускникові Сумської артшколи, виповнилося всього 33 роки...

Сім'я ж, перебуваючи у Львові, нічого не знала про долю чоловіка і батька. З 1956 року Устина Прокопівна пише в різні високі кабінети. Й лише в 1959 році отримує ось таку довідку за № 4-м – 2018/59 від 16.11.1959 року Військової колегії Верховного суду Союзу РСР.

СПРАВКА

Дело по обвинению Даниленко Луки Макаевича, арестованного 31 июля 1937 года, пересмотренного Военной коллегией Верховного Суда СРСР 12 ноября 1959 года.

Приговор Военной коллегии от 22 мая 1938 года.

у Нейдригайліві й Сумах познакоїв далеким родичів Давида Мокійовича. Ті лише плечима низують: знаємо тільки, що Давид племінника мав, Юрія, син Луки, здається, у Львові живе...

Це вже легше! Звичайно ж, знайти людину в одному з найкрупніших міст країни, та ще й з поширеним прізвиськом, нелегко; але Львів для мене не просто велике місто, а й студентська юність... Пишу відразу аж трьома колишнім однокурсникам по університету, дуже, з галицькою гречністю, перепошую, благаю допомогти, обіцяю, що в боргу не залишусь. Відповідь отримую через кілька днів. За підписом усіх трьох – здзвонилися між собою. Лист здивовано-докірливий: «Чи ти геть чисто звар'ював на своїй рідній Сумщині, чи з нас вар'ятів робиш?!». Хто у Львові не знає Даниленка Юрія Лукича, сина репресованого, ініціатора утворення львівського «Меморіалу»? Він справді твій земляк, але це не дає тобі право жартувати тобі з нами так нездало. Чи справді маєш справу до pana Юрія? То дзвони, ми для тебе завжди на дроті...»

Ось так і закінчився, в основному, пошук: через якийсь час я тримав у руках матеріали про Луку Даниленка, зібрані його сином. Звіряв факти і події з тими даними, що мав у своєму розпорядженні...

Селянський син змалку мріяв стати військовим, отож по закінченню у Недригайліві семирічки став курсантом Сумської артшколи, встигнувши перед тим попрацювати на заводі. Суми подобалися майбутньому артилеристу, тут він прилучився до театру, музики; тут, зрештою, зустрів свою Устю, яка, після трьох років зустрічей погодилася, нарешті, стати його дружиною. Одруження вирішили приурочити до закінчення Лукою артшколи. То була небучна вечера – найближчі друзі й подруги, командири. Лука попросив перед польовими заняттями відпустити, аби з'їздити у Віхове, показати родичам дружину. Бо вже давно не був удома, особливо останнім часом курсантів до себе в села відпускали вкрай неохоче, з інструктажем: ворог не дремає, навкруг – провокатори, ніяких розмов про господарські й політичні справи, ми – військові та й годі. Цього разу коротку денну відпустку начальник задовольнив. Але попередив, не запізнюватися, ці ж польові випускові, і – пильність, це раз пильність.

А ще начальник довірливо повідомив: є думка, щоб його, Даниленка, кращого випускника, комуніста, направити на річні курси до Харкова з тим, аби потім він повернувся на роботу в рідну школу, планується її реформувати в училище, тож потрібні молоді, здібні, віддані Сталіну і партії кадри. Лука зрадив: Суми стали ж бо йому рідними, в захопленні була й дружина – сама ж сумчанка, рядом з її батьками житимуть. Окрилені, поїхали попутнім транспортом до Віхового.

Рідне село вразило Луку занедбаністю, нужденністю, сірістю. Де подівся парубочий гомін, дівочий щебет, чому не лунають рідні душі пісні? Чому земляки не впізнають його – побачивши військову форму, намагаються заховатися, перейти на інший бік вулиці? Та й усі вони якісь мов після страшної хвороби – ледве ходять,

не знали, що коїться навкол... І треба ж такому було статися: саме під час тієї розмови з братом до Давида у двір зайшли уповноважені з району, чи, як говорили в селі – «щупарі»: «Веди, в кого ще хліб е!» Той почав відмовлятися – нема вже в кого брати. Лука, зблідлий, підвівся на повен зріст, вихопив нагана: «Ідьте із села і забудьте сюди дорогу! Інакше – всіх перестріляю!» І гнав «щупарів» під дулом нагана аж за околицю Віхового... Після чого, повернувшись додому, нічого не пояснивши дружині, наказав збиратися в Суми.

Начальникові школи повідомив: передумав служити в рідній школі, хочеться побачити світу. Після польових навчань закінчив трьохмісячні курси зенітників, отримав звання лейтенанта, попросився служити до Привольського військового округу. Лука явно заплутував сліди, він розумів, що відвертий виступ проти політики партії одного з її членів добром не закінчиться. Та донос, надісланий вигнанням із села Даниленком начальником продзагону – до НКВД, таки знайшов Луку. Рішення партосередку 31 полку про виключення Л. Даниленка з партії затвердила парткомісія при політуправлінні Привольського військового округу від 22 квітня 1923 року, зважаючи на безсумнівний талант молодого військового, його залишили служити безпартійним. Та він розумів: з тавром на те, що довго не прослужиш, а й... Просив її, в разі чого, бути готовою самій виховувати їхніх майбутніх дітей.

Лука Даниленко продовжував служити в різних військових округах, в 1935 – переведений на Далекий Схід. Там, того ж року, в нього народився син Едуард (загинув потім у 1943 році) а в 1937, 19 липня, народився Юрій: у день, коли Лука прийшов забирати дружину з пологового будинку (31 липня), його заарештували, молодшому синові, відтак, виповнилося 10 днів... Збереглася навіть така довідка.

СПРАВКА

Дана настоящая в том, что как видно по материалам архивно-следственного дела на Даниленко Луку Макеевича на день ареста 31 июня 1937 года на его иждивении находились – жена – Даниленко Устинья Прокофьевна и сыновья Эдуард двух лет и Юрий десяти дней от роду.

Начальник управления особьх отделов КГБ при СССР ПОДВО (Матвеев).

Даниленка арештували очевидно у зв'язку з глобальною чисткою в збройних силах зловісного 1937-ого. Якщо розстрілювали відомих маршалів, то чи могли пощадити лейтенанта, якого перед тим вигнали з партії за збройний опір тим «уповноваженим»? Сім'ю Луки мали теж заарештувати і відправити в Іркутськ у табір, де знаходилися родини ворогів народу. Та Даниленкам пощастило. Саме тоді Далекий Схід наповнювався «бандерами» – репресованими із Західної України, які навіть у далекому краї трималися організовано, допомагали одне одному. Допомогли і молодій жінці з

отношениями Даниленко Устинья: по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело за отсутствием состава преступления прекращено.

Даниленко Л.М. реабилитирован посмертно.

*Зампредседателя Военной коллегии
Верховного суда СРСР генерал-майор юстиции
П Лихачев.*

Звичайно, така куца інформація про долю рідного не могла задовольнити ні дружину, ні сина. Юрій тривалий час пише в різноманітні інстанції, зокрема, в КДБ на Далекому Сході. Слово самому синові нашого репресованого земляка:

«Аж у березні 1991 року нарешті добився того, що справу батька з Хабаровська переслали у Львівське КДБ. Запросили мене туди для ознайомлення зі справою батька. Дві години точилася моя розмова зі співробітником КДБ, перед тим, як той дав мені справу батька в руки. Складно передати ті почуття, які охопили мене. Десь тільки хвилини через 5-7 зміг заспокоїтися і почати ознайомлення зі 111 сторінками, зшитими в «уголовное дело» мого батька.

Тільки один важливий документ зміг я тоді переписати для свого родинного архіву. Це довідка про акт, яким було зафіксовано страту батька, яка знаходилася в тій справі: розміром вона 4х6 см і свідчить, що акт про приведення вироку до виконання знаходиться в «особом архиве» першого спецвідділу НКВД СРСР «том №9 лист №95». Підписаний цей акт начальником 12 відділу першого спецвідділу НКВД СРСР лейтенантом держбезпеки Шмельовим.

Зачепився я за цей папірчик. Знову пишу листа в Хабаровськ: «Допоможіть знайти могилу батька. Адже є акт про його розстріл! Бухгалтерія і облік в НКВД в той час були чіткими. Була людина, був чоловік і... залишився акт, аркуш паперу 4х6 см». Та відповідь знову та сама: не знаємо, де його могила, не розшукали...

А спокою мені, його синові, немає...Доки не знайду батькової могили і не перевезу прах батька на батьківщину, в Україну, і збудую йому могилу тут, в Україні, в Сумах чи у Львові. І кожного 22 травня буду на тій могилі.

І якщо та гірка правда, що дійшла до моєї свідомості, про те, що в дні 9 березня і 22 травня в радянських таборах та тюрмах нищились, розстрілювались українці, справді мала місце, то про це мають знати українці всього світу, всі народи. Розуміти, чому так робилося в тій радянській імперії, і згадувати, що один з тих, чие життя обірвалося 22 травня – мій батько – віддав його за свій український народ, протестуючи проти українського нищення в 33-му році. Я хочу, щоб ми пам'ятали і мого батька, і мільйони інших жертв голоду, репресій – в ім'я правди, в ім'я пам'яті, в ім'я того, що ті тортури, які випали на долю убієнних, були не марні, а заради нашої молоді держави, ім'я якій – Україна».

*Григорій ХВОСТЕНКО,
краєзнавець*